

2) специфікою рівня явищ, що вивчаються в кожному окремому випадку;

3) складом елементів, що входять до структури спрямованості.

Спільним для всіх теоретичних систем є також визнання спрямованості й структурних компонентів та елементів, що її створюють, основним (генеральним) фактором, котрий ініціює й реалізує як окремі види й форми прояву людської активності, так і життєдіяльність у цілому. Крім того, дійшли висновку, що в сучасній психолого-педагогічній науці спрямованість розглядається з двох глобальних позицій: як атрибут особистості і як атрибут діяльності.

Висновки. Таким чином, на підставі аналізу теорій, підходів до визначення спрямованості особистості у нашому дослідженні розуміємо її як складну інтегративну динамічну системоутворювальну якість у структурі особистості, котра охоплює сукупність потреб, мотивів, інтересів, цілей, намірів, потягів, ідеалів, настанов, ціннісних орієнтацій, світогляду, яка організує життя особистості у соціумі й орієнтує її поведінку й діяльність у взаєминах з іншими людьми на основі набутих знань. Подальше дослідження буде присвячене визначенню структурних компонентів і основних функцій спрямованості особистості.

Література

1. Жернов В.И. Профессионально-педагогическая направленность личности студента: Теория и практика ее формирования : дис. на соискание ученой степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.08 / В.И. Жернов. – Магнитогорск, 1999. – 302 с.
2. Землянская О.В. Формирование профессионально-педагогической направленности в подготовке будущего учителя (на практике филологического факультета) : дис. на соискание ученой степени канд. наук : спец. 13.00.08 / О.В. Землянская. – Новокузнецк, 2003. – 216 с.
3. Левин К. Динамическая психология: Избранные труды / К. Левин ; [под общ. ред. Д.А. Леонтьева, Е.Ю. Патяевой]. – М. : Смысл, 2001. – 572 с.
4. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М. : Просвещение, 1977. – 304 с.
5. Мясичев В.Н. Профессиональная направленность личности / В.Н. Мясичев // Вопросы психологии. – 1957. – № 5. – С. 14–20.
6. Петровский А.В. Личность. Деятельность. Коллектив / А.В. Петровский. – М. : Политиздат, 1982. – 255 с.
7. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – М. : Учпедгиз, 1946. – 704 с.
8. Сейтешев А.П. Профессиональная направленность личности: (Теория и практика воспитания) / А.П. Сейтешев. – Алма-Ата : Наука, 1990. – 336 с.

МАЛЬНЄВА О.В.

СУТЬ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

Оскільки професійно-етична культура педагога реалізується, насамперед, у педагогічній діяльності, у його поведінці, ставленнях до учнів, колег, суспільства, професії й виявляється у взаємодії та спілкуванні, то необхідно розглянути педагогічні технології взаємодії, технології спілкуван-

ня, технології вирішення конфліктів, технології організації колективної й індивідуальної діяльності, технології педагогічної вимоги.

Спілкування в роботі педагога має важливе ціннісне навантаження. Спілкування – засіб, основний метод і зміст діяльності педагога. Цей соціальний “метод” педагог використовує при взаємодії з учнями, при координації дій з різними службами системи освіти, колегами. Технологія професійної взаємодії для ефективності діяльності повинна мобілізувати кращі досягнення науки й досвіду, будувати діяльність на інтенсивній основі, приділяти велику увагу прогнозуванню й проектуванню, використати новітні інформаційні засоби. Нерідко людина не може правильно виявити свої високі моральні переконання через слабку технологію реалізації етичних цінностей. Технологія професійної взаємодії й спілкування є сполучною ланкою між внутрішньою моральною культурою особистості й зовнішньою культурою поведінки.

Мета статті – розглянути суть педагогічного спілкування.

Спілкування – процес взаємозв’язку й взаємодії суб’єктів (спільнот, груп, особистостей), у якому відбувається обмін інформацією, діяльністю, настроєм, досвідом, здібностями, умінням і навичками.

Роль спілкування в житті людей величезна. У процесі спілкування забезпечується життєдіяльність людини й суспільства, змінюється структура й суть соціальних суб’єктів, формуються історично конкретні типи особистостей і вся розмаїтість людських індивідуальностей, відбувається соціалізація людини, становлення її як особистості.

Серед розмаїтості видів спілкування виділяють педагогічне спілкування. Педагогічне спілкування є приватним видом спілкування людей (наприклад, у зіставленні з діловим, сімейним тощо спілкуванням). Йому властиві як загальні риси комунікативної взаємодії, так і суто специфічні, властиві освітньому процесу. Можна стверджувати, що педагогічне спілкування є одним із видів професійного спілкування.

У процесі педагогічного спілкування здійснюється передача знань, закріплення цих знань у свідомості й пам’яті учнів, контроль за успішністю, вплив на особистість учня з метою формування в нього соціальних якостей і цінностей у сприятливому емоційному кліматі навчального співробітництва педагога і його вихованців. Педагогічне спілкування – це також багаторівнева взаємодія викладача й студента.

У широкому контексті, як зауважує І. Зимня [1], педагогічне спілкування можна визначити як “таке спілкування вчителя (і ширше – педагогічного колективу) зі школярами в процесі навчання, що створює найкращі умови для розвитку мотивації учнів і творчого характеру навчальної діяльності, для правильного формування особистості школяра, забезпечує сприятливий емоційний клімат навчання (зокрема, перешкоджає виникненню “психологічного бар’єра”), забезпечує управління соціально-психологічними процесами в дитячому колективі й дає змогу максимально використати в навчальному процесі особистісні особливості вчителя”. Додамо до

цього, що педагогічне спілкування як форма навчального співробітництва є умовою оптимізації навчання й розвитку особистості самих учнів [1].

Таким чином, педагогічне спілкування – це багатоплановий процес організації, встановлення й розвитку комунікації, взаєморозуміння й взаємодії між педагогами й учнями, породжуваний цілями й змістом їхньої спільної діяльності.

Специфіка педагогічного спілкування, насамперед, виявляється в його поліоб'єктній спрямованості. Воно спрямоване не тільки на саму взаємодію тих, хто навчається, з метою їхнього особистісного розвитку, а й, що є основним для самої педагогічної системи, на організацію освоєння навчальних знань і формування на цій основі творчих умінь. Унаслідок цього педагогічне спілкування характеризується щонайменше потрійною спрямованістю: на саму навчальну взаємодію, на тих, хто навчається (їхній актуальний стан, перспективні лінії розвитку) і на предмет освоєння (засвоєння). Водночас педагогічне спілкування визначається й потрійною орієнтованістю його суб'єктів: особистісною, соціальною й предметною. Викладач, працюючи з одним учнем над освоєнням навчального матеріалу, завжди орієнтує його результат на всіх присутніх у класі, і навпаки, працюючи із класом, тобто фронтально, впливає на кожного учня. Тому можна вважати, що своєрідність педагогічного спілкування, будучи всією сукупністю названих характеристик, виражається в органічному сполученні елементів особистісно орієнтованого, соціально орієнтованого й предметно орієнтованого навчання. Специфіка педагогічного спілкування зумовлюється також і тим, що воно одночасно містить у собі навчальні й виховні функції, оскільки освітній процес, як ми вже відзначали, має виховний і розвивальний характер.

На проблему виділення функцій педагогічного спілкування й визначення головної, провідної існують різні точки зору. На думку Л. Мітіної, “змістом праці вчителя є сприяння психічному розвитку учня, а головним “інструментом” виступають його психологічна взаємодія з дитиною, педагогічне спілкування” [2]. Про інструментальну функцію педагогічного спілкування говорить О. Леонт'єв, який вважає, що спілкування становить необхідну й спеціальну умову присвоєння дитиною досягнень історичного розвитку людства. Мова вчителя – основний засіб, що дає змогу прилучити учнів до культурної спадщини, навчити їх як способам мислення, так і його змісту [3]. Як підкреслює А. Брудний, “спілкування вчителя з учнями інструментальне, тому що має на меті координацію спільних дій у навчальному процесі”. Разом з інструментальною А. Брудний виділяє також і трансляційну функцію педагогічного спілкування. На його думку, навчальна функція педагогічного спілкування є провідною, хоча й не самодостатньою. Остання, як вважає він, може бути співвіднесена в загальному плані із трансляційною [4].

Не менш істотна й відзначена К. Роджерсом функція полегшення, фасилітації спілкування. Ця функція настільки важлива, що К. Роджерс називає вчителя, насамперед, фасилітатором спілкування. Це означає, що

вчитель допомагає учневі виразити себе, виразити те позитивне, що в ньому є. Зацікавленість педагога в успіху учня, доброзичливий, підтримуючий контакт, атмосфера спілкування полегшує педагогічну взаємодію, сприяє самоактуалізації учня і його подальшому розвитку [5].

Говорячи про соціальну роль педагогічного спілкування і його функції, необхідно відзначити таке:

1. Взаємодія педагога й учня полягає, насамперед, в обміні інформацією пізнавального й афективно-оцінного характеру. І передача цієї інформації здійснюється як вербальним шляхом, так і за допомогою різних засобів невербальної комунікації. Таким способом здійснюється інформаційна функція педагогічного спілкування.

2. Спілкування як діалог розгортається в умовах когнітивно-складного відображення людьми один одного. Психологічно грамотне сприйняття педагога учнем допомагає встановити на цій основі взаєморозуміння й ефективну взаємодію. Мова йде в цьому випадку про соціально-перцептивну функцію спілкування, про ті психологічні механізми (ідентифікації, емпатії, рефлексії), за допомогою яких сприймається й пізнається особистість учня.

Вступаючи у взаємини з учнями, педагог пропонує себе як партнера по спілкуванню. Це передбачає певну його активність. Бажано, щоб він створив позитивне враження в очах учнів. Ця здатність суб'єкта спілкування формувати про себе позитивне враження одержала назву самоподання. Згідно з О. Леонт'євим, існує три основних мотиви самоподання: прагнення до розвитку відносин, самоствердження особистості й необхідність професійного плану. Функція самоподання, або функція самопрезентації в педагогічному спілкуванні допомагає самовираженню і педагога, і учня [6]. В актах педагогічного спілкування здійснюється презентація внутрішнього світу педагога. Можна повністю погодитися із цього приводу зі В. Сластьоніним: "Не змучена, втомлена і спустошена, а цікава, духовно багата, ідейно зріла людина може стати володарем дум і почуттів нового покоління". У випадку, коли педагог з багатим внутрішнім світом здатний грамотно показати його учням, можна говорити про конгруентне самовираження.

Конгруентність – це повна відповідність того, що людина пропонує за допомогою тону голосу, руху тіла й голови, змісту її слів, внутрішнім переконанням. Те, що людина говорить, перебуває в повній гармонії з усіма органами чуттів, що виражають її стан [7].

3. У спілкуванні завжди відбувається взаємодія інтелектів людей, їхніх емоційних сфер та їхньої волі, а це означає, що й у педагогічному спілкуванні фактично постійно розгортається взаємодія характерів і, зрозуміло, взаємодія особистостей педагога й учнів, взаємодія учнів, а також професійна взаємодія педагогів. Усе це знаходить своє відображення в інтерактивній функції педагогічного спілкування. Інтерактивна функція педагогічного спілкування полягає, насамперед, в організації взаємодії між педаго-

гом й учнем, викладачем і студентом, викладачем і студентською групою, тобто в обміні не тільки знаннями й ідеями, а й діями.

4. Афективна функція спілкування полягає в емоційній стимуляції, розрядці, полегшенні, психологічному комфорті й контролі афекту, його нейтралізації, корекції або створенні соціально значущого афективного ставлення. Позитивно емоційне, комфортне спілкування створює умови для творчої спільної діяльності, “поведінки, що допомагає”, появи особливої соціальної установки на іншу людину, що викликає почуття поваги, подяки, симпатії. У стані комфортного спілкування дві особистості – педагог й учень – починають утворювати певний загальний емоційно-психологічний простір, у якому розвивається процес прилучення учня до людської культури, різнобічного пізнання навколишньої його соціальної дійсності й самого себе, своїх можливостей і здібностей, тобто розгортається процес соціалізації особистості учня.

Перелічені функції – інформаційну, соціально-перцептивну, презентативну або самопрезентаційну, інтерактивну й афективну – можна назвати основними функціями педагогічного спілкування.

Мистецтво педагога виявляється в тому, як він знаходить контакти й потрібний тон спілкування з учнями в тих чи інших ситуаціях; яким способом організовує самостійну роботу учнів, включаючи їх у вирішення навчально-пізнавальних завдань; як він створює креативну атмосферу на занятті; як він використовує свою уяву, інтуїцію, неусвідомлювані компоненти розумової активності. Словом, творчість – це процес, у якому педагог реалізує й стверджує свої потенційні сили й здібності й у якому він сам розвивається, адже “у творчості твориться й сам творець”.

Зв’язок різних сторін (функцій) спілкування, їх динаміка найбільш явно простежуються в рівневій схемі спілкування, запропонованій Я. Яноушеком [8]. На першому рівні цієї схеми комунікація являє собою, насамперед, передачу й прийняття інформації, її кодування й декодування, що здійснює вирівнювання розбіжності, наявних у вихідній інформованості індивідів, що вступили в контакт. Однак уже на цьому рівні комунікація не зводиться тільки до передачі й прийняття інформації, у прихованому вигляді вона включає й взаємне ставлення учасників. Так, з боку мовця наявна антиципація (передбачення) того, як сприйме слухач (реципієнт) передану йому інформацію. У свою чергу, реципієнт реконструює контекст одержуваної ним інформації: вихідний задум мовця, його досвід, знання тощо. Безпосередній зв’язок зі спільною діяльністю на цьому рівні відсутній.

Комунікація набуває явно взаємного характеру на другому рівні, де вона являє собою взаємну передачу й прийняття значень учасниками. На цьому рівні комунікація безпосередньо пов’язана з їхньою спільною діяльністю щодо вирішення загального завдання, що веде до певної диференціації функції не тільки в діяльності, а й у пов’язаній з нею комунікації. Остання в цьому випадку може набувати характеру інформування, опитування, навчання, інструктажу, наказування тощо, забезпечуючи злагодже-

ність спільної роботи. Обмін знаннями, міркуваннями, рішеннями, на який ця комунікація спрямована, підлеглий тут спільному вирішенню завдання – одержанню потрібних відомостей, засвоєнню навчального матеріалу, відкриттю нових знань, передачі наказу.

На третьому рівні на передній план виступає те, що для комунікації найбільш істотно, а саме: прагнення зрозуміти установки й погляди один одного, прислухатися до думки інших, навіть коли з ним не погоджуються тощо. У цьому випадку комунікація спрямована на формування загальної оцінки досягнутих результатів, внесків окремих учасників.

Висновки. У процесі педагогічного спілкування вирішуються найрізноманітніші педагогічні завдання професійної діяльності. Ефективність їх вирішення залежить від того, наскільки вчитель зуміє організувати взаємодію з учнями та учнів між собою, ґрунтуючись на тактовності, толерантності та доброзичливості.

Література

1. Зимняя И.А. Педагогическая психология / И.А. Зимняя. – Ростов н/Д., 1997. – 480 с.
2. Митина Л.М. Психологические аспекты труда учителя / Л.М. Митина. – Тула, 1991.
3. Леонтьев А.Н. Человек и культура / А.Н. Леонтьев. – М., 1961.
4. Брушлинский А.В. Диалог в процессе познания / А.В. Брушлинский, В.А. Поликарпов // Познание и общение. – М. : Наука, 1988. – С. 7–9.
5. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога в образовании / Е.И. Рогов. – М., 1995.
6. Леонтьев А.Н. Философия психологии: изучение научного наследия / А.Н. Леонтьев ; [под ред. А.А. Леонтьева, Д.А. Леонтьева]. – М. : МГУ, 1994. – 285 с.
7. Сластенин В.А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки / В.А. Сластенин. – М., 1976. – 210 с.
8. Ямбург Е.А. Школа для всех / Е.А. Ямбург. – М., 1996.

МАНОХІНА І.В.

СИРІТСТВО ЯК НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНА КАТЕГОРІЯ

Здавна в нашій країні побутує вислів: “Діти – наше майбутнє”. Мабуть, нікого не треба переконувати в тому, що майбутнє нашої країни залежить від того, якими підрастають сьогодні її найменші громадяни.

Неможливо оцінити, яка роль у процесі розвитку та виховання дитини належить сім’ї, бо сімейне оточення за своїм значенням не зможе поступитися жодному із соціальних інститутів. Дитина, яка позбавлена можливості виховуватися в сім’ї, у процесі особистісного розвитку набуває ряду недоліків, які заважають формуванню її індивідуальності, впевненості в собі, автономності, ініціативності; не дають змоги бути повноцінним суб’єктом міжособистісних відносин.

Видатний філософ Ф. Ніцше вважав, що головною, визначальною властивістю історії є те, що вона рухається по колу, таким чином, відбувається своєрідне періодичне повторення. На жаль, це стосується й проблеми наявності в нашому суспільстві дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьків-